

АНАЛИТИЧЕН ДОКЛАД

КАПАЦИТЕТ НА ОБЩИНИТЕ БАНСКО, БЕЛИЦА, РАЗЛОГ И ЯКОРУДА ЗА РАЗВИТИЕ НА ДЕЙНОСТИ, СВЪРЗАНИ С АРАЛТЕРНАТИВЕН ТУРИЗЪМ В ТРАНСГРАНИЧЕН РЕГИОН

Съдържание

Първа част

1. Обща характеристика на региона

- а. територия, населени места, природни дадености
- б. демографска характеристика за 2016 г., работна сила, заетост и безработица, образование
- в. културно-историческо наследство – най-характерните забележителности, състояние през призмата на туризма
- г. културен живот

2. Икономическа картина - предприятия, наукоемки услуги през призмата на туризма

3. НПО сектора, включително читалища – основни дейности, отношение и доверие на населението

Втора част

Анализ на собствена емпирична информация, набрана чрез интервюта

- 1. Оценка на бизнеса за потенциала на общината за развитие на туризма
- 2. Оценка на местната власт за потенциално развитие на туризма в региона
- 3. Оценка на НПО сектор, включително читалищата, за потенциално развитие на туризма

Парадокси

Заклучение

Основни изводи

Първа част

1.Обща характеристика на региона

а. територия, населени места, природни дадености

Четирите общини са разположени в подножието на планините Пирин и Рила, както и в най-източната част на Родопите. Общата територия е 1568 кв.км, на която има 5 града и 31 села, разпръснати из цялата територия, включително и високо в планините. Инфраструктурата е сравнително добра, което осигурява достъп до всички населени места. Локалните пътища се реновират по приети планове на общините. Има изградена интернет връзка, която осигурява добри условия за съвременни комуникации.

Регионът е планински, включващ резервати, защитени територии и национални паркове. Регионът е богат на водни ресурси: реки, високопланински естествени езера, водопади, от които по-известен е водопадът *Св. Никола* (община Банско). Регионът е богат на термални извори, голяма част от които са уникални. Село Баня, което се намира по пътя Разлог- Якоруда, е едно от най-богатите в България населени места на минерални термални води – установени са 72 извора с различна температура и състав. По течението на Добринишка река се намира изграденият в древността басейн с минерална вода, известен с името *Римското банче*. В община Белица има две находища на термални води, едното е със слабоминерализирана и подходяща за ежедневна употреба вода, а на другото водата е подходяща за лечение на опорно-двигателни проблеми.

Естествените скални образувания – чудеса на природата, които са обект на различни легенди, са също много и най-разнообразни. По-известни са *Стъпалата*, мраморни образувания в района на Разлог; *Пиростията* - в района на село Места, където върху три гранитни стълба е разположена полусферична плоча с диаметър от около два метра; *Сватбата* – заемащо площ от 13,1 хектара, по пътя гр. Банско – с. Осеново; Мегалитното тракийско светилище *Гергева скала* - край село Бачево; *Къошката* – карстов извор и пещера край Разлог и др.

Този регион е известен с разнообразна флора и фауна, защитени биологични видове от растителния и животинския свят - над 127 ендемични вида и 130 вида билки и диви цветя. Големи територии от планините Рила и Пирин са обявени за национални паркове и защитени територии, изградени и поддържани са множество резервати, което способства за запазване на природното богатство. Тук е и единственият резерват за танцуващи мечки, единствената оранжерия за еделвайси, най-големият биосферен резерват в България *Баюви дупки - Джинджирица*.

Природните ресурси са богатството, което се разбира както от местната власт, така и от населението. Природните дадености са в основата на развитието на разнообразни туристически услуги, което е залегнало в стратегическите документи за развитие на всичките общини. Развитието на туристическия сектор е изведен като приоритет. Разработени и изградени са множество екопътеки, които минават през природните забележителности, има условия за разработване на фотосафари, наблюдение на птици и животни, както и запознаване с редки

растения.

б. демографска характеристика за 2016 г., работна сила, заетост и безработица, образование

Общо населението към 31 декември 2016 г. наброява 52 825 жители¹, живеещи, както следва: в община Банско - 12 189 жители, община Белица – 9350, община Разлог - 21150 и община Якоруда – 10136. Населението в региона е сравнително равномерно разпределено по пол (Таблица 1). Постепенно застарява с изключение на община Белица (Таблица 3) Като цяло населението в региона намалява, което е в резултат както на демографската криза, така и на увеличената мобилност сред населението. Образователното ниво на населението е представено в Таблица 2. Преобладават хората със средно и основно образование. Процентът на хората с по-ниско от основното образование е висок – всеки четвърти от живеещите в община Белица и община Якоруда. Сред тях има и хора, които никога не са ходили на училище.

Таблица 1

Население в общините Разлог, Банско, Белица и Якоруда по пол

Община	Население – общо	Мъже	Жени
Банско	12189	48,62%	51,38%
Белица	9350	49,79%	50,21%
Разлог	21150	48,66%	51,34%
Якоруда	10136	48,66%	51,34%
Общо	52825		

Източник: ГРАО, 2016

По отношение на трудоспособното население в общините има сравнително благоприятно разпределение (Таблица 3), но условията за заетост са различни. Основният поминък е еднообразен и сходен – дървообработване, хранително-вкусова промишленост, селско стопанство и услуги, свързани с туризма. В общините Банско и Разлог се създават повече работни места, безработицата е близка за средната за страната, докато в общините Белица и Якоруда – достига над 80% от трудоспособното население. Населението там живее в бедност. Препитава се от лично стопанство, случайни продажби на местни хранителни продукти - сладка от горски плодове, млечни продукти (извара, сирене, мляко), които продава на местните пазари. Някои се занимават с търговия на дребно, предимно за задоволяване на местни потребности на населението.

¹ По данни на ГРАО

В региона има няколко професионални гимназии и средни училища.

В Разлог има 3 професионални гимназии и едно средно училище, както следва:

- ПГТХТ "Никола Стойчев"
- Професионална гимназия по механизация на селското стопанство
- Професионална гимназия по транспорт
- Средно училище "Братя Петър и Иван Каназиреви"

В Банско има 3 професионални гимназии:

- Професионална лесотехническа гимназия "Никола Вапцаров"
- Професионална гимназия по селско стопанство "Алеко Константинов"
- Професионална гимназия по електроника и енергетика

В Белица има 2 средни училища:

- СУ "Св. св. Кирил и Методий"
- Професионална гимназия "Никола Йонков Вапцаров"

В Якоруда има се намира Професионална гимназия по машиностроене "Петко Славейков"

В ПГТХТ "Никола Стойчев" има паралелки с обучение за развитие на туризъм и за придобиване на специалност - готвач. Учениците имат практика в реалния туристически сектор, чрез което придобиват първите умения за работа. В СУ „Братя Каназиеви“, известно като Разложката гимназия, паралелките са с разширено преподаване на чужди езици и информационни технологии. Голяма част от завършващите продължават обучението си предимно в ЮЗУ "Неофит Рилски" и други висши училища. В другите населени места има основни и начални училища, както и детски градини. Характерно за региона е, че като правило няма отпаднали от училище ученици, децата и учениците са 100% обхванати и се обучават в детските градини и училищата.

Таблица 2

Население под и над трудоспособна възраст
в общините Разлог, Банско, Белица и Якоруда

Община	Население – общо	Под трудоспособна (%)	Трудоспособна (%)	Над трудоспособна (%)
Банско	12189	14,33	57,63	27,21
Белица	9530	21,18	59,10	19,72
Разлог	21150	12,63	57,67	25,06

Якоруда	10136	17,94	59,93	22,13
---------	-------	-------	-------	-------

Източник: НСИ, БТ, ГРАО, 2016

Таблица 3

Образователна структура на населението
в общините Разлог, Банско, Белица и Якоруда
(процент от населението над 7-годишна възраст)

Община	Висше	Средно	Основно	По-ниско от основно
Банско	16,1	45,5	26,4	12,1
Белица	8,0	28,0	39,1	25,0
Разлог	13,4	44,0	23,2	12,0
Якоруда	8,5	34,9	35,1	21,5

Източник: НСИ, Преброяване на населението, 2011

Към образователната инфраструктура спада и читалищната мрежа. Читалището се е запазило като културно-образователно средище, инициатор на различни образователни дейности. Съвременното читалище разширява функциите си и се превръща в един от каналите за комуникация с различни общности извън населеното място. В някои от малките населени места няма училища, но читалището подпомага образователната дейност.

в. културно-историческо наследство – най-характерните забележителности, състояние през призмата на туризъм

Целият регион е осеян с множество паметници на културата - тракийски светилища, оброчища и църкви, останки от тракийско селище, крепости, некрополи, могили и др. Открити са множество археологически находки от антични, късноантични и средновековни селища. През региона е преминавал римски път, съединявал Филипополис и долината на р. Марица с един от главните пътища на Римската империя - Виа Егнатия. През региона е минавал и пътя, който някога е свързвал Рилския манастир със Светогорския или Зографския манастир в Атон. Намерени са останки от тракийска крепост в местността Вельов егрек (община Разлог).

Археологическите проучвания в района на Разложката котловина показват, че животът тук е добре засвидетелстван още от неолитно-енеолитната епоха на VI -IV хил. пр. Хр. Най-старите археологически находки са от къснобронзовата и ранножелязната епоха (III - II хил. пр. Христа). Открити и регистрирани са

множество археологически обекти, част от които са проучени, но по-голямата част предстои да се изследват. Важното е да се отбележи, че повечето от археологическите находки са непознати за туристи и изследователи извън България. Поради това, те са потенциал за развитие на туристически услуги. Посочвам само някои от тях, които са по-известни. На възвишението „Св. Иван” е проучено тракийско светилище на огъня, използвано за култови практики и през по-късни епохи. При проведените археологически разкопки в местността Карагонско е разкрита част от късноантичен некропол, като в един от гробовете е погребан римски легионер. При оран в м. Доброкъовица случайно е засечен гроб на лечител от II век с необходимия за дейността му инвентар. Находка в местността Столоватец край Разлог – датирана около 2 400 г. пр. Христа, е определена като храм светилище на Слънцето.

Една от ценните находки е микенски съд за парфюми от времето на късната бронзова епоха (XIII век преди Христа), открит по време на разкопки, извършвани от студенти по археология от НБУ, университет “Лудвиг-Максимиланс”h в Мюнхен и Регионалния исторически музей в Благоевград. Благодарение на сътрудничеството с Фондация “Балканско наследство“ и Института за полеви изследвания, заедно със студентите от НБУ и Мюнхен, в проекта участват и студенти от САЩ, Австралия и Великобритания.

Открити са раннохристиянски базилики, чието проучване продължава. Това са Раннохристиянските базилики “Св. Илия” в Разлог и “Св. Георги” в Якоруда, които датират от V – VI век. В с. Добърско се намира уникална средновековна църква „Св. Св. Теодор Стирон и Теодор Стратилат“, датираща от 1614 г., призната за културен паметник с национално значение. Храмът е включен в списъка на 100-те национални туристически обекта на България. Църквата е уникална - цялата е изографисана, като стенописите в нея са много добре запазени. Вътрешната ѝ площ е 160 кв.м, а образите са 460 на брой. Единствено тук могат да бъдат видени над 30 женски образи, сцената „Преображение Христово”, изобразяваща Исус Христос като астронавт, който отлита към небето с кораб, наподобяващ съвременна космическа ракета. Друг интересен факт е, че църквата е построена така, че представлява естествен климатик, който и през зимата, и през лятото поддържа температура в достатъчни амплитуди за съхранението на стенописите. Общо в региона има 15 действащи църкви и няколко по-новопостроени джамии.

г. културен живот

Културният живот в общините е в съответствие с традициите, националните и местни празници. Събитията са разнообразни, календарът е наситен с различни културни и образователни събития през цялата година². Организирант се разнообразни събития, насочени към различни възрастови групи и интереси. Местната власт активно съдейства за организация и провеждане на тези събития. Основна част от организацията се осъществява от читалищата и училищата, които привличат различни социални групи за участие, от музеите и от НПО, които също взимат активно участие в подготовката и организацията на всички културни събития.

² Конкретните събития могат да се видят на посочените сайтове в интернет.

Културните събития са международни, национални и местни. Община Банско е известна с международни събития от години. Културният календар е разнообразен, достъпен за всички интересувачи се (достъпен е в интернет <http://www.bansko.bg/bg/Културен-афиш>). Това е най-добре поддържаният културен календар в региона - събитията са обявени предварително за цялата година, актуализира се редовно. Културен календар има община Разлог, но събитията са отразени само за близко бъдеще време и повече са отразени изминали събития (<http://razlog.bg/sabitia>). Община Белица също разбира значението на културен календар, има изграден сайт, но не се поддържа. Последната информация е за 2016 г. (<http://www.belitsa.com/bg/belitsa/praznitsi-i-obichai/kulturen-kalendar-na-belitsa-za-2016g>). Община Якоруда няма представена в интернет информация за културни събития.

Културните събития са един от факторите за привличане на туристи – от страната и от чужбина, за обучение и изграждане на национално самосъзнание и културна идентичност на младите хора, за формиране на предприемчиво поведение, за иновативни икономически дейности на индивидуално и общинско ниво. Важно е да се отчете, че българските традиции и култура и културно-историческото наследство са малко познати на западноевропейския турист и интерес може да бъде създаден.

2. Икономическа картина - предприятия, наукоемки услуги през призмата на туризма

За развитие на туристически услуги е необходимо цялостно развитие на гостоприемна индустрия (hospitality industry), която включва от места за настаняване и хранене до условия за прекарване на свободното време. Инфраструктурата и комуникациите са предмет на дейност на местната власт, която ги поддържа в сравнително добро състояние. Може да се каже, че инфраструктурата постоянно се подобрява.

Известно е, че в региона са построени множество хотели и къщи за гости, които осигуряват необходимата леглова база за туристите. В общините Разлог и Банско хотелите и къщите за гости са голям брой (над 200 във всяка община) и удовлетворяват броя на туристите, докато в общините Белица и Якоруда те са сравнително малко: в Якоруда има 2 семейни хотела и 2 къщи за гости; в община Белица хотелите са предимно в курорта Семково – 7 хотелски комплекса, от които два принадлежат на университети – на ТУ и УАСГ, има още 3 малки хотела и 4 къщи за гости в града и с. Краище. Изградени са множество ресторанти и места за хранене в целия регион, където се предлага богато разнообразие на различни кухни, но преобладават съвременната универсална и традиционната специфична кухня за региона.

Трябва да отбележим, че хотелиерският бизнес в община Якоруда е един от двата сектора за общината с регистрирани загуби за година.

Постепенно се възстановяват традиционните занаяти, изработват се различен тип сувенири – ориентирани към български и чужди туристи, включително и произведени хранителни продукти като сладка от горски плодове. Производството на месни и млечни продукти е широко разпространено в региона. Голяма част от населението произвежда за лични нужди млечни продукти и традиционни местни специалитети. В региона има изградени

мандри и цехове за преработка на месо, което наред със селското стопанство е едно от основните икономически дейности.

Заетите в информационно-комуникационния сектор нараства. Интернет връзката е осигурена. Общините са изградили сайтове, съдържащи информация за природни и културни забележителности, информация за хотели и ресторанти, както и календар на събития. Има туристически информационни центрове, офисите на които са предоставени от местната власт, но те са с различна активност. С най-богата и разнообразна дейност е Туристическият център в община Банско (<http://visit-bansko.bg/bg>). Търсят се нови иновативни форми за привличане на туристи, съобразени със съвременната култура на туриста, като например създаване на приложения за мобилните телефони с актуална информация за случващи се събития в общината, условия за ползване на туристически услуги и т.н. Използването на наукоемки услуги показват нивото и качеството на туристическите услуги, които се предлагат. Туристическият център в община Разлог (<http://www.destinationrazlog.com/index.php/bg/>) също има разнообразна дейност и търси нови форми за създаване на туристически услуги, насочени към различен тип туристи, както и към местните хора, като съчетават използването на НИТ с традициите и културата и се стремят да им предадат ново звучение, привлекателно за младите хора.

3.НПО сектора, включително читалища – основни дейности, отношение и доверие на населението

Обръщам внимание на НПО сектора в региона, тъй като практиката е показала, че често НПО поемат функции на институции, които да обучават в предприемчивост хората и да ги мотивират да започнат свой бизнес; да създават първоначално условия за начало на икономически дейности, осигуряващи доход; да стимулират интегрирането на отделни субекти с цел повишаване капацитета за тяхната дейност; да са посредник между граждани, инициатори на икономически дейности и местната власт и др. Всичко това има пряко отношение и към развитието на туристическия сектор.

Броят на НПО в региона е многочислен, но само малка част са действително активни. Част от тях декларират мисия - да способстват за икономическото и социално развитие на региона като фокусът им е върху активиране на населението за създаване на различни дейности, свързани с туризма. Една от причините е, че НПО оценяват наличния природен и културен ресурс, който съществува, и възможността този ресурс да се превърне в основа за различни туристически услуги. Другата важна причина НПО да са активни, е наличието на програми и фондове, където НПО да кандидатстват за финансиране. Законодателството и условията за кандидатстване са достъпни, големи ресурси не се изискват, а е достатъчно да се покаже наличие на човешки капацитет, което повечето НПО успяват да докажат. НПО са припознати от местната власт и се привличат в управленските процеси. НПО започват винаги своята дейност с доверие от населението и от тях зависи дали ще запазят това доверие или не. Най-важното обаче, е че НПО обединяват предприемчиви, знаещи и можещи хора. Всичко това показва, че НПО са сериозен потенциал за активиране на населението за предприемачество, както и за оказване на необходимото съдействие в началото на дейностите. Често се създават организации, които да кандидатстват за финансови средства по различни програми, но техният живот е кратък. НПО се

създават и от представители на бизнеса, които чрез интегриране на дейността си да са устойчиви актьори в икономическата сфера.

В общините Банско, Белица и Разлог секторът на НПО е активен, динамичен – закриват се едни, създават се нови организации, хората се обединяват, за да разрешат конкретен проблем. В община Якоруда обаче няма нито една НПО, т.е. там населението е пасивно и живее с очаквания някой друг да ги организира. В тази община сферата на туризма и туристическите услуги е в ръцете на туристически агенции предимно от големите градове – София, Варна, Пловдив, които разработват наличния ресурс за развитие на туристически услуги.

Читалищата са специфична българска институция, която съдържа голям потенциал за стимулиране на туристически услуги. Читалище има практически във всички населени места и те са запазили представата си за културно и образователно средище. Съвременното читалище разширява функциите на традиционното читалище и като такова то е носител на новото знание, но и съхранява традициите, създава условия за интензивен комуникационен обмен, за възстановяване на местните общности. В някои населени места читалището концентрира капацитета за развитие на туристическите услуги и активно работи за тяхното популяризиране извън региона (например читалището „Г. Годоров – 1885“ в Белица).

Част втора

Анализ на собствена емпирична информация , набрана чрез интервюта

Този анализ е на основата и на резултати от собствено проведено проучване за капацитета на четирите общини да развиват дългосрочно дейности в сферата на туристическия сектор. Акцентът е върху вижданията на различни групи от населението за възможностите за развиване на алтернативни форми на туризъм. Набраната информация е на основата на структурирани интервюта с представители на ключовите групи, които са активни личности и имат собствена оценка за ситуацията в общината, участват и/или организират според възможностите си отделни събития, както и на личната преценка на експерта. Оценката се определяше по тристепенна скала на избрани ключови параметри за развитие на туризма, което се обобщи чрез SWOT анализ – посочване на силни и слаби страни, рискове и възможности за развитието на алтернативни туристически услуги, като се отчита и липса на оценяваната дейност. Набирането на емпиричната информация е на основата на предварително разработена методология, на основата на която са избрани участниците в проучването, така че да се получи информация от всички ключови представители, имащи отношение към социалното и икономическото развитие на общината - местната власт, бизнеса, НПО, ръководства на читалища, граждански обединения, директори на гимназии, журналисти граждани, включително и младежи до 29 години. Анализът се основава и експертната на провеждащите проучването. Проведени са срещи разговори с 19 души, представители на местната власт, бизнеса, НПО и граждани от общините.

1.Оценка на бизнеса за потенциала на общината за развитие туризма

Всички представители на бизнеса първоначално

категорично декларират, че развитието на туризма е основен приоритет за подобряване икономическото състояние на региона. Добре са запознати с природните дадености на региона, акцентират на възможностите за осъществяване равнопоставеност на зимен и летен туризъм. Познават създадени вече туристически услуги за свободното време на туриста, но само абстрактно, без да могат да оценят качеството на услугата, както и потенциала за гъвкавост според конкретните туристи.

Оценяват дейността на местната власт като позитивна, но едновременно с това посочват, че липсва местна политика за стимулиране на малкия бизнес. Туристическите услуги разглеждат като малък бизнес, който за да се започне и развива, представлява голям риск. Пазарът на туристически услуги е отворен и достъпен за големи инвеститори. Като такъв посочват концесионера на ски пистата в Банско, който изземва хотелиерските и ресторантьорските услуги от местни предприемачи, както и други икономически дейности, свързани с туристическата индустрия. По отношение на туриста – прилагат се два стандарта на ползване на лифтовете на пистите, което не приемат като правилно и осъждат местната власт, че е допуснала тази ситуация. Всички са категорични, че качеството на услугата, особено в ресторантьорството, спада и се е загубила местната специфика на традиционни храни. Това е повод за обединяване на 14 механи в Банско в сдружение „Уникално Банско“, които заедно се противопоставят на подмяната на предлагана услуга и показват на туристите автентични местни ястия и специалитети. Това е единственото сдружение на фирми. ТПП няма клон в тези общини, а ако има регистриран, той съществува само по документи.

Предпочитан основен канал за информация към туриста е чрез интернет и лични канали (конните бази, къщи за гости, хотели). Към туристическите агенции се отнасят с недоверие и рядко ползват услугите за привличане на туристи. Собственик на къща за гости сподели, че отдава къщата на хора, които вече са били отседнали, или на приятели на хора, които вече са били техни гости. Предпочита да е празна, но не отдава на туристически групи. Случайните анонимни за собственика туристи нямат необходимата култура, след тях трябва да се прави ремонт.

Създадени са условия за развитието на туристически услуги, които не се използват. Такава е изградената съвременна дегустационна зала в мандра в Разлог, чиито собственици са отворени към предоставянето ѝ за посещения и запознаване с технологията на производство на сирена.

Представителите на малкия бизнес в общините Банско и Разлог не са мотивирани да разширяват и да увеличават своя бизнес. Основната причина е липсата на ресурси: финансови и човешки, както и нежелание да поемат рискове. За партньорство и интегриране с други активни предприемчиви хора с цел намаляване на потенциални рискове не са готови. Фондовете за проектно целево финансиране приемат скептично и са убедени в наличието на корупционни практики. Публична тайна в региона е, че изградените къщи за гости с финансова помощ по програми на Европейската комисия, в действителност са къщи за лично ползване и това е било механизъм за финансиране на конкретни лица. Само малък брой къщи за гости, изградени по тази схема, се използват по предназначение.

Населението в изследвания регион рязко се различава. В общините Банско и Разлог се развиват различни туристически услуги, като се съобразяват със съвременните интереси на туристите. Такива са новите атракции в Банско - ескейп стаи (заключена стая, от която, за да излезеш, трябва да решиш логически пъзели и задачи) , къща Дешка в с. Горно Драглище (активно участие в приготвяне на храни, изработване на предмети от конци, екология на дивата природа, разучаване на народни песни и танци и др.). В общините Белица и Якоруда хората са по-обезверени и пасивни. По - предприемчивите продават на местните пазари произведени храни за лично ползване, ограничена група се занимава с амбулантна търговия и задоволява потребности на местното население. Говорят за развитие на туризъм, но не се виждат като участници в него.

2. Оценка на местната власт за потенциално развитие на туризма в региона

Представителите на местната власт считат, че в общината е установен добър диалог и взаимодействие с бизнеса и НПО. Създадените МИГ с участието на НПО и бизнеса, които взимат решения за целево финансиране на конкретни дейности на територията на общината, определят като удачна форма за привличане и ангажиране на местното население в управлението на общината, както и за стимулиране на предприемчивостта. Чрез МИГ са финансирани целево проекти, които пряко са свързани с развитието на туристическите услуги в региона³. За 2017 г. МИГ – Разлог разширява спектъра за туристическите услуги – допустими за финансиране в посока – свободното време и хоби на туристи, здравословни храни⁴. Създаването на обща единна МИГ за общините Белица и Якоруда се оценява като позитивно, тъй като се цели увеличаване капацитета за икономически дейности, но до този момент тази МИГ няма реализирани проекти. Оценява се позитивно и от населението, от тези, които са запознати, защото голяма част не се интересува и считат, че не е тяхна работа. Представителите на общините говорят само в бъдеще време и се акцентира на бедността на общината, малкото хора, които живеят постоянно, липсата на ресурси. Изказват задоволство от дейността на туристически агенции, които водят туристически групи. Парадокс е, че именно тези две общини имат разработена Програма за развитие на туризма, която е направена с адекватна оценка на наличните и потенциални ресурси, с визия за развитие на туристическия сектор, именно на базата на тези ресурси, но на практика единствената по-активна институция е читалището. Едновременно с това на

³ През 2014 г. са финансирани проектите: Създаване на туристическа карта "Културното наследство на Община Разлог" с изпълнител СНЦ „Агенция за развитие и образование“; през 2013 г.- "Къща за гости" в УПИ XII - 335, кв. 35, с изпълнител с. Добърско, общ. Разлог, Галарис БГ"; Изграждане на група дървени къщи за гости - ЕТ "Пирин 2012 - Анастасия Чобанова"; „Изграждане на къща за гости с подземен гараж, фитнес и басейн в град от "Праймъри Лийдър" ЕООД.; "Проучване и популяризиране на туристическия потенциал на община Разлог"- от СНЦ „Долината на Места“; "Пътуващи традиции - културната мозайка на Разлог“ – от СОПД „МАИР - Разлог“ и др.

⁴ Програма за финансиране на предложения чрез МИГ – 2017 г. допустими области: Подобряване на възможностите за производство, на биологични храни чрез преработка на първични земеделски биологични продукти; Подкрепа за публично ползване в инфраструктура за отдих, туристическа информация и малка по мащаб туристическа инфраструктура; Развитие и популяризиране на териториалната идентичност; Развитие на туристическите услуги, които предлагат на посетителите възможности за спорт и отдих или са насочени към хобита и други дейности за свободното време (езда, колоездене, фототуризм) и специализиран туризъм за любители на природата – наблюдение на птици, животни, пеперуди, растения.

територията на общините Белица и Якоруда има разнообразни туристически услуги като студентски практики за запознаване с биоразнообразието, изследване на археологични обекти, събития за представяне на местни традиции и др. Инициаторите и организаторите на тези туристически услуги обаче са извън общините. Общината осигурява достъпа до природните забележителности и културно-историческите обекти. Изобщо неизползвани до момента са възможностите, които произтичат от теснолинейката Септември - Добринище, от една страна, като уникално съоръжение и от друга страна, като потенциал за разработване на различни туристически събития като например „ Аврамово - най-високата гара“. Местната власт в тази ситуация трябва да е инициатор и съвместно с БДЖ да изработи календарен план за различни събития, в които да се включи населението.

Позитивен момент в дейността на местната власт е, че постепенно се въвеждат електронни услуги, проектобюджетите на общината са публично достъпни за обсъждане от населението, което вече се приема като нещо обичайно. В общините Банско и Разлог местната власт вижда позитивен напредък в отношението на гражданите към включване и ангажиране с различните дейности, които общината подкрепя - от пълна незаинтересованост и неангажираност преди години към общинските дейности до включване за изпълнение на конкретни дейности, които пряко ги засягат.

В заключение – местната власт определя себе си като „приятелски настроена към бизнеса и НПО местна власт“. Вижда своя задача да изгради нова и подобрява постоянно наличната инфраструктура, което ще повлияе позитивно на развитието на туризма. Има визия за развитието на нови туристически услуги, като има готовност за публично-частно партньорство при създаване на нови туристически устойчиви услуги (например – развитие на професионален спортен туризъм в община Разлог), за подпомагане предприемчивите да създават алтернативни туристически услуги.

3. Оценка на НПО сектор, включително читалищата за потенциално развитие на туризма

Секторът на НПО е едновременно с голям потенциал и сравнително ограничени дейности. У нас този сектор се развива с отклонения от зародилите го първоначални цели и мисия, познати от утвърдени практики по свата, и постепенно в продължение на 20 години придобива предимно негативно звучене. В малкия град оценката и отношението към НПО се определя от оценката за хората, които са създали организацията. Затова не е коректно да се говори общо за сектора на НПО и всяка отделна НПО има свой облик, разпознаваем от населението.

Броят на активните НПО, утвърдили се в региона, е малък. Ако се проследи създаването и функционирането на НПО, се вижда, че е ядрото - инициаторите за създаването на повечето НПО са на практика едни и същи ограничен кръг хора. Тези НПО търсят контакти както с местната власт, така и с бизнеса. Като предприемчиви хора имат идеи, виждания за развитие на разнообразни дейности, включително и нови туристически услуги. Ценното в случая е, че тези хора са готови да се включат в реализацията на тези дейности, но техният капацитет е ограничен. Парадокс е, че като правило тяхната дейност е добре разпознаваема на територията на общината, но не е разпознаваема в региона, независимо, че общините са малки и териториално близко разположени. Липсва реална

интеграция между тези активни НПО. Трябва да отбележим, че в община Якоруда няма НПО, а в община Белица читалището е най-активната НПО, която хората посочват.

Основна причина за ограничения брой активни НПО с устойчиво функциониране е наличието на лидери, които едновременно с това да са мотивирани да работят и за социални цели. Категорична е оценката на представители на НПО, че в региона има скрит потенциал за развитие на туристически услуги. Според тях бизнесът стои на страна, липсват партньорства, които да доведат до услуги в сектора на алтернативния туризъм. Например има разработени пакети за планински велокросове, има и материална база – велосипеди, но такава туристическа услуга в община Разлог не е популярна и не се предлага организирано; има готовност за организация на пешеходни турове с различна насоченост, според интереса на туристите, но няма разработена такава туристическа услуга; има база за представяне технологията на производство на сирена с дегустация, но такава туристическа услуга няма; има създадени конни бази, които според респондентите, не се използват според техния капацитет; не се използва потенциалът на теснолинейката като туристическа атракция и др. С други думи – *има услуга или потенциал за развитието на алтернативен туризъм, но туризъм няма.*

От липсата на интеграция между бизнеса и НПО и липсата на предприемчиво поведение, насочено към създаване на различни дейности, които едновременно да носят печалба на фирмата и да създават доходи на хора, осъществяващи други дейности на основата на наличната база - ресурс за алтернативен туризъм, се ограничават печалбите и ползите за всички участници – собственици, предприемачи и туристите като потребители на услугите.

Друго направление, за което има потенциал за развитие в общините е културно-историческото наследство. Битува мнението, че в района много от археологическите разкопки не са изследвани и следователно очакванията са след тяхното разработване и реставриране, изграждане и представяне в разбираем за широка публика вид - те да се превърнат в атрактивни места за туризъм. Съответно това да доведе до развитие на туристическата индустрия в региона. Оценката на НПО, включително и на представители на читалищата, е противоречива, независимо от разбирането, че това направление съдържа в себе си потенциал за икономическо и социално развитие, то не се свързва с дейности, които да дадат възможност за доходи на населението, а се очаква местната власт да осигури бюджет, да организира използването на тези ресурси за туристически цели.

Особено място заемат читалищата. Постепенно в малките населени места те възстановяват своята функция на средищен център, където се събират хората да се срещнат, да обсъдят това, което ги вълнува, да общуват. Затова читалището е мястото, от където могат да се инициират различни дейности, когато има лидер, предприемчив човек, който да поведе останалите. На основата на дълбоко залегналата асоциация на населението с читалището като място, където всеки може да намери нещо интересно, това е място, *което може да стане извор на нови туристически услуги.* По своята функция всички читалища в региона се включват активно в културния живот в общината. Културният календар на общините е богат и

разнообразен и читалището е организатор на тези събития. Община Разлог и Банско са известна с фестивали, театрални и оперни постановки, изложби, пленери и др., намерили своето начало в читалището и придобили относителна самостоятелност в последствие. Дейността на читалището, както и на НПО в голяма степен се определя от това дали има лидер - водеща фигура, която да обединява, увлича, стимулира хората да правят нещо общо в името на подобряване условията на живот.

Парадокси

Бизнесът посочва като основна причина за ограничаване на дейността липсата на подготвени специалисти и хора, готови да бъдат наети на работа. Завършилите професионални курсове, организирани от БТ и получили сертификат за професионална квалификация, нямат необходимите знания и умения, част от тях нямат и желание да работят. В същото време безработицата е висока, особено в общините Якоруда и Белица. Разбиране за мобилност⁵ на населението липсва или е много слабо. Безработицата сред младите до 29 години е висока.

Голяма част от младежите са ниско квалифицирани с ниско образование и липса на трудови и професионални навици. Едновременно с това се посочва, че всички деца и младежи са обхванати в образователните институции. Професионалните гимназии отчитат добри показатели.

Хората от общините Банско и Разлог са по-предприемчиви и инициативни, но и по-предпазливи при ангажиране с определени дейности. В общините се предлагат различни туристически услуги, но това стимулира предприемчивите да създават нови. В общините Белица и Якоруда предлаганите туристически услуги са ограничени, но хората не проявяват инициатива да създадат нови, дори и да има наличен капацитет.

Заклучение

Важно условие за развитието на туристическите услуги е осъзнаването от всички ключови актьори, че туризмът е приоритет за икономическото и социално развитие на региона. Природните дадености и културно – историческото наследство са известен оценен ресурс, който има перспектива за развитие, но за момента не се използва пълноценно. Местната власт е открила развитието на туристическия сектор като приоритет⁶, имащ потенциал за развитие; бизнесът оценява възможността от включване в разнообразни икономически дейности част от туристическата индустрия като хотелиерство, ресторантьорство, изработване на сувенири и развитие на местни занаяти и, естествено, създаване на атрактивни туристически услуги. В общините Банско и Разлог тези дейности се поемат от предприемчиви хора – частни фирми и НПО, докато в общините Белица и Якоруда туризмът като приоритет остава само в документите на общините. В община Белица туристическите услуги са поети от външни за общината туристически агенции. Читалището също е поело частично функциите на туристическа агенция, но се ограничава само да предостави информация.

⁵ Мобилност се разбира да работи в едно населено място и да живее в друга, тъй като разстоянието е малко.

⁶ Белица – Програма за развитие на туризма 2012-2020

Основните бариери пред развитието на туризма в региона са човешките ресурси на всички нива. Бизнесът не може да намери квалифицирани професионалисти, които да осигурят качество на услугата, НПО страда от липсата на лидери и на предприемчиви хора, както и на слабо доверие за интегриране с цел увеличаване на капацитета. Като цяло обаче този проблем се подменя и се посочва на първо място липсата на финансови средства. Други бариери са негативното отношение към интегриране и партньорство и лоша координация при изпълнение на комплексни дейности. Всичко това води до разпиляване на ресурси, до некачествени туристически услуги и такива, които не са съобразени с потребностите и желанията на туриста.

Предлаганите сега туристически услуги не обхващат всички потенциални възможности, за които има ресурс и в сравнително голяма степен капацитет. В резултат на направения анализ са изведени туристически услуги (представени в Приложение А), които с малко усилия мога да привлекат голям брой туристи. Изцяло подценени са краткосрочните туристически услуги - международен и трансграничен туризъм за целеви туристически групи с цел образование, обучение, за транзитно преминаващи хора, религиозен туризъм, комбинирани международни туристически услуги (на море - в Гърция, на планина-в България) и др.

Основни изводи

Ресурсите за развитие на туристически услуги не се използват пълноценно. За голяма част от населението такива услуги са известни, имат позитивно виждане, че трябва да бъдат развивани, но малко хора са готови лично да се захванат с такава дейност. Преобладава обезверяване в успеха.

Местните предприемачи по-добре виждат и оценяват потенциала за разработване на нови туристически услуги в сравнение с големи инвеститори в региона, но се оценяват като „малки“ и „слаби“ да се наложат като доставчици на туристически услуги. В ход е първо обединение на 14 собственици на механи, предоставящи местни традиционни храни, в Банско с цел запазване автентичността на тези храни и спиране навлизането на имитация на местни специалитети.

Туристическите агенции остават на по-заден план и благодарение на НИТ пряката комуникация с туриста се утвърждава. Създатели на туристически услуги предпочитат да имат пряк контакт с туристи от местни хотели, създават в интернет собствени сайтове.

Слабо е взаимодействието и интеграцията между хората, свързани с туристическия сектор. Разработени туристически услуги са не използвани, тъй като са в резултат на странична дейност, но не се предоставят на други да бъдат съвместно реализирани. Има начало на формиране на партньорски мрежи, но те се основават засега на лични контакти и кратковременни договорености.

Качеството на туристическата услуга се подценява от хората, готови да я предоставят. Необходимо е обучение в тази сфера.